

Jiří Vávra odešel do vědeckého nebe

Nemyslím, že bych měl na tomto místě rekapitulovat celkový přínos k vědeckému poznání a četné objevy spojené se jménem pana profesora Jiřího Vávry, který nás opustil ve věku požehnaných pětáosmdesáti let. Mnozí z nás jeho celoživotní úsilí a práci dobře znají osobně, pro mladší generace jsou pak zapsané v knihách a časopisech. Raději bych nabídl několik zcela osobních vzpomínek na tohoto výjimečného člověka.

Prof. RNDr. Jiří Vávra, DrSc. (blíže také v Živě 2018, 4: LXXXVIII), byl mým vědeckým otcem a průvodcem po složitostech vědeckého světa. Na naše první setkání si vzpomínám poměrně přesně, ačkoli datum je v mlze. Když jsem se začátkem r. 1982 rozhodl pro parazitologii, vyrazil jsem na katedru parazitologie Přírodovědecké fakulty Univerzity Karlovy hledat školitele. Od starších spolužáků jsme věděli, že to je velmi liberální spolek, kde se studentům věnují, dělá se tam výborná věda a že marasmus oné hloupé doby tam téměř neprokl. Tak trochu náhodně jsem zaklepal na dveře vlevo na konci chodby a vstoupil do velké pracovny, se stěnami zaplněnými až po strop knihami a separáty, uprostřed nichž se jakýsi pán probíral papíry. Dokonce i vůně v místnosti byla přesně taková, jaká se v mých představách pojila s vědou. Po rozhovoru s tehdy panem doktorem Jiřím Vávrou jsem měl téměř hned jasno – tady chci zůstat!

Krátce nato mi zadal diplomovou práci a já jsem začal zkoumat jeho oblíbené mikrosporidie v komárech. Když jsem se rozhodl nechat nasát na sobě stovky komárů rodu *Aedes* s cílem sledovat vývoj jejich parazitů po nasátí mé krve, Jiří Vávra jen podotkl, že mám sice pouze mizivou šanci na úspěch, ale že je to tak bláznivé, ať to tedy zkusím. No a z jediného – ale klíčového – pozitivního komára č. 77 jsem měl takovou radost, že mne to motivovalo k dalším nestandardním pokusům. Později jsme spolu s dalšími nadšenci z řad studentů i pedagogů vedli zajímavé diskuze, poslouchali výběrné přednášky, účastnili se všemožných exkurzí i mejdanů a já jsem si společně užíval oázu v otupující socialistické šedi. Občas se v diskuzích přešlo pro pobavení do francouzštiny, kterou Jiří miloval.

S francouzskými vědci měl totiž vždy nadstandardní vztahy, a tak mě ani po letech moc nepřekvapilo, když jsem během plavby na loď TARA v listopadu 2014, někde uprostřed rozbourěného Labradorského moře, dostal od Jiřího e-mail. Prý kdesi dohledal, že je se mnou na palubě oceánolog Marc Picheral z pařížského Centre National de la Recherche Scientifique (CNRS), a tak se ho mám zeptat, zda jeho otec náhodou nebyl protozoolog, se kterým se Jiří v 60. letech kamarádil. Marc zrovna seděl u přístrojů měřících první poslední, a po mém dotazu úplně zjhl. Opravdu to byl jeho otec, který zemřel krátce po návštěvě

Prahy, tedy když Marcovi bylo pouhých 6 let. Vzpomínky vechnaly tomuto jinak tvrdému mořskému vlku do očí slzy a já jsem se stal jeho „protégé“ (chráněncem) a uvědomil jsem si, jak i na velké vzdálenosti dovede Jiří dávat mému životu nečekané rozměry.

Jiným střípkem, který byl ve zpětném pohledu klíčovým momentem mého života, je telefonát, jímž mě kdysi dávno Jiří Vávra vrátil mezi členy expedice do Ázerbájdžánu, z níž jsem byl na doporučení Socialistického svazu mládeže vyškrtnut kvůli nevhodnému chování. Víím, že podobně pomáhal i mnoha dalším, např. když jednoho z mých o něco starších spolužáků vytáhl z velké „šlamastyky“ s naším mocným velvyslancem v Číně.

1 Opravdu mladý Jiří Vávra (1936–38?)

2 Velké osobnosti naší parazitologie.

Zprava Žofie Lepší-Černá, Josef Chalupský, Jaroslav Kulda, vřadu Jiří Lom, sedící vpředu Jiří Vávra

3 Útok pipetou (1954)

4 Ples Přírodovědecké fakulty Univerzity Karlovy. Zleva Lubor Červa, Alena Kosinová-Vávrová, Helena Holečková-Červová, Milan Daniel, Žofie Lepší-Černá a Jiří Vávra

5 Chudáci zvířata... Zleva Jiří Vávra, Jiří Lom, Žofie Lepší-Černá a Josef Chalupský. Snímky z archivu katedry parazitologie PŘF UK, není-li uvedeno jinak

6 Jiří Vávra (vlevo), s Ann Cali a s parazitologem Jiřím Weiserem (zakladatelem studia biologických metod v boji s hmyzem, blíže o něm také v Živě 2011, 1: V a 2012, 5: CIII). Foto M. Hylíš (2004)

7 Z návštěvy kolegů z Biologického centra Akademie věd 3. září 2018. Zleva Julius Lukeš, Libor Grubhoffer, Jiří Vávra, Petra Masařová, Alena Vávrová a Martina Tesařová. Foto J. Nebesářová

Jsem hluboce přesvědčený, že Jiřího učení, vedení a patrně i lecjaký „lehký dotek“ stojí zásadní měrou za tím, že pražská katedra parazitologie PŘF UK je dlouhodobě vědecky jednou z neúspěšnějších skupin na pracovišti fakulty ve Viničné ulici a že parazitologie patří mezi vědecké disciplíny, jimž se v Čechách mimořádně daří. Platí zde více než v jiných disciplínách newtonovské „... it is by standing on the shoulders of giants...“ (je to díky tomu, že stojíme na ramenou velikánů).

Pracovat pod Jiřím byla tedy nejen výhra, ale i radost. Každá radost však jednou končí. Když jsem odcházel z Prahy do Parazitologického ústavu Akademie věd v Českých Budějovicích, vybavuji si zřetelně jeho památnou větu: „Julo, tam nemůžete mluvit jako tady, jinak tam nepřijete.“ A já jsem pochopil, že jdu z léta do zimy. A zima to zpočátku opravdu byla. O to důležitější pro mne bylo, že jsem se občas mohl zajet ohřát do příjemného tep-la katedry. Změna režimu pak přinesla oteplení do celé země včetně našeho Parazitologického ústavu.

V pozdějších letech jsem dokonce měl možnost alespoň trochu Jiřímu oplácet jeho vstřícnost. I ve vysoce seniorském věku v sobě např. našel chuť začít se učit metodám molekulární biologie a zakrátko

některé z nás, tzv. molekulárníky, stavěl trefnými a chytrými otázkami do překérních situací. Ostatně, práce v laboratoři nebo u mikroskopu byla pro něho až do pozdního věku skoro denní rutinou. Ale nerozpokoval se i po osmdesátce vyrazit s batohem na zádech do terénu za milovanými dafniemi a buchankami. Stále v sobě nosil sen, že snad už konečně rozlouskne otázku životního cyklu „mikrosporidie X“, která mu vrtala hlavou od 60. let.

Na dokreslení jeho nijak se nezpomalujícího „tahu na bránu“ si dovoluji uvést ještě jednu vzpomínku. V loňském roce byl Jiří vyzván, aby přednesl hlavní úvodní přednášku na konferenci International Society of Protistologists, která se za účasti stovek vědců z celého světa konala v Praze, a to teprve podruhé od r. 1961, kdy byl jejím spoluorganizátorem. Obdivoval jsem ho, jak svůj moudrý a zároveň vtipný historický exkurz, posléze publikovaný v plném

rozsahu v prestižním americkém časopise *Journal of Eukaryotic Microbiology* (2018, 65: 733–741), zpracoval s neprostou dokonalostí. Několik minut před zahájením konference bylo vše připraveno, nabitý sál šuměl, ale stalo se něco nečekaného. Jiří mě vzal za ruku, odtáhl stranou a řekl mi, že se cítí částečně indisponovaný a není si jistý, jestli dokáže dotáhnout hodinovou plenární přednášku do zdárného konce. Vtiskl mi do ruky text přednášky s tím, abych ho během celého průběhu pečlivě sledoval. Pokud by zakolísal, omdlel, zkrátka měl jakýkoli výpadek, můj úkol bude jednoduchý a přímočarý. Nastoupím na jeho místo a přednášku podle jeho textu dokončím, a to aniž bych si všímal, co se s ním děje, protože péče o jeho osobu podle jeho slov „bude záležitost záchranářů či někoho jiného“. Podíval se na mne velmi vážně a zeptal se: „Slibujete?“ Byla to neskonale úleva, která po zcela perfektním průběhu přednášky nakonec zaplavila nás oba společným pocitem radosti, že vše dobře dopadlo.

I přes zhoršující se zdravotní stav v posledních měsících zůstával Jiří mentálně naprosto nezměněn. To se kromě jiného projevovalo i tím, že ve své vědecké práci nejen nepolevoval, ale dokonce akceleroval. Např. pro *Živu* ještě letos v létě zpracoval článek o epibiontech (2018, 4: 162–164; krátce předtím článek o mikrosporidii; *Živa* 2017, 5: 257–261) a svůj úplně poslední vědecký příspěvek odeslal do jisté redakce pouhé dva dny před odchodem na věčnost. Tehdy poznamenal, že až číslo vyjde, bude u jeho jména ona poznámka „deceased“ (zemřel), a že je to tak úplně v pořádku.

Existuje často opakované moudro, že si člověk uvědomí rozsah ztráty, teprve až když nastane. Tak tomu je i nyní. Doufám alespoň, že se mi v poslední době podařilo Jiřímu Vávrovi sdělit, že patřil mezi ty, kteří zásadním způsobem ovlivnili čáru života nejen mého, ale i mnoha dalších lidí. Kdybych tehdy nevstoupil do jeho tajemné pracovny a šel třeba na pivo, dělal bych bůhví kde, bůhví co. Ale téměř jistě bych si to neužíval tak jako vědu, kterou dělám zčásti i díky němu.

Moc ti za vše, Jiří, děkuji. Za sebe i za řadu dalších tvých žáků, které jsi učil milovat nejen parazity. Všechny jsi nás nakazil svým intenzivním zájmem o vědu i o život kolem a užívali jsme si vnitřní plamen, který z tebe až do posledního dechu vyzářoval.

